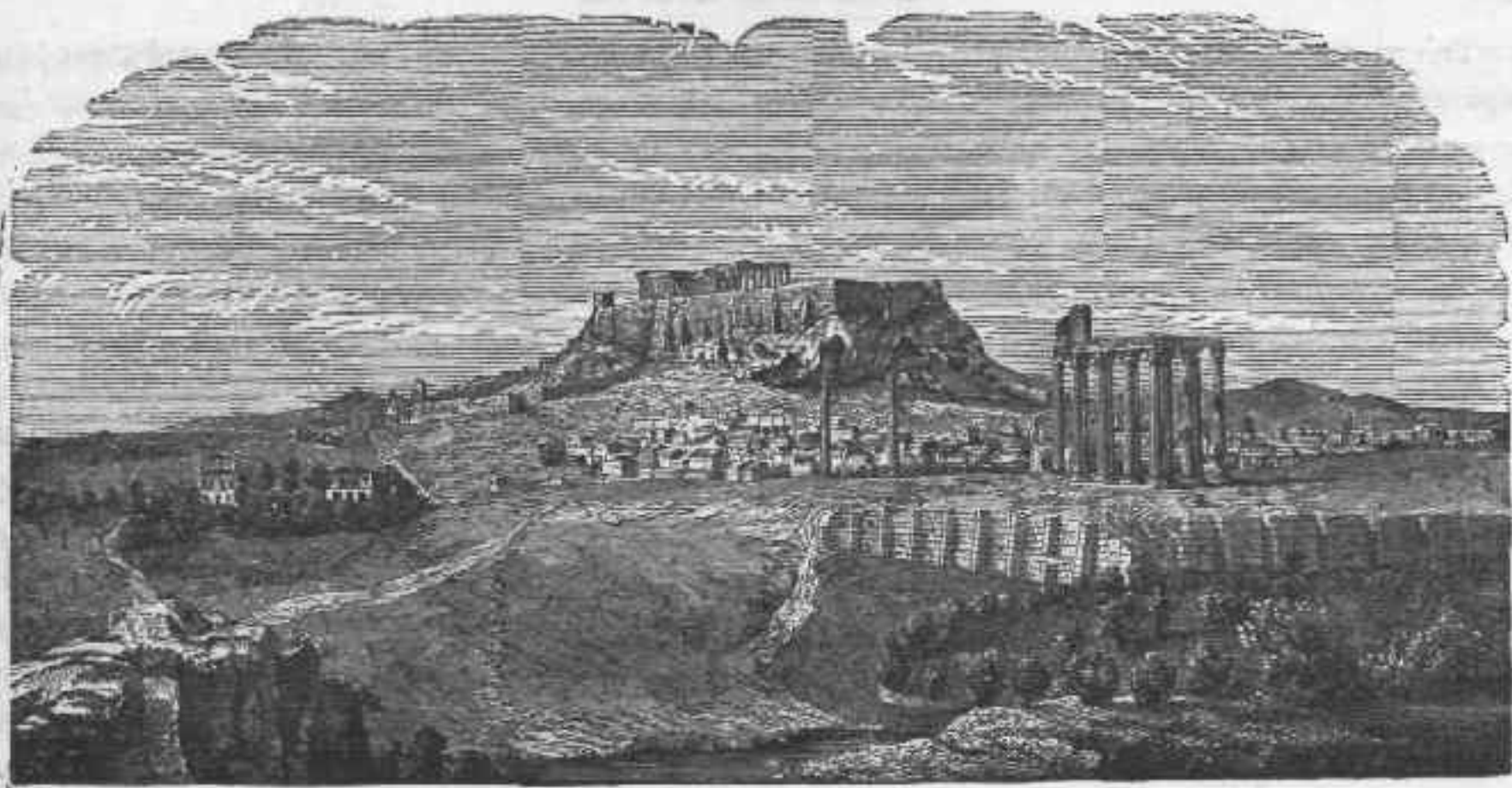

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΙΟΥ, 1864.

ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 340.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ

τοῦ ὑπὸ 'Ε. Ρενάρου Βίου τοῦ Ἰησοῦ

ὑπὸ

Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΥ.

«Οὗτος κεῖται . . . εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον.»
(Λουκ. Β΄. 34.)

Η θρησκευτικὴ πίστις καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις εἶναι δύο πόλοι τῆς διανοίας, περὶ οὓς ἡ ἀνθρωπότης ἀενάως στρέφεται, εἶναι δύο ψυχολογικαὶ καταστάσεις ἀλλήλας διαδεχόμεναι, ὧν ἡ μὲν ἀναγκαιῶς προηγείται, ἡ δὲ ἔπεται κατὰ πᾶσαν μεγάλην κοσμοϊστορικὴν ἐποχὴν, κατὰ πᾶσαν προοδευτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· διότι τὸ πνεῦμα ἀφοῦ προσφέρῃ ὑποταγὴν καὶ ὑπόκλισιν εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς πίστεώς του, ἀφοῦ ἐπαναπαυθῇ εἰς αὐτὸ μετ' ἀκραδάντου πεποιθήσεως, ἐπ' ἀνέρχεται εἰς τὴν αὐτονομίαν του καὶ διαζευγνύμενον ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου τῆς λατρείας του, ζητεῖ νὰ δώσῃ λόγον τῆς αἰθορμῆτου ὑποτελείας του, ν' ἀνελίξῃ τὴν ὑπὸ τὰς παραστάσεις καὶ τὰ σύμβολα ὑποκρυπτομένην ἀλήθειαν, ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ νὰ ἐννοήτῃ ὅ,τι προηγουμένως ἐπίστευσεν. Ἀνάγκη ὁμῶς ἡ γνῶσις νὰ μὴ φυσιοῦται καὶ νὰ μὴ περπερεύται πηδῶσα ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, ἀποπειρωμένα, καὶ αὐτὰς τὰς

μυστηριώδεις βουλὰς τοῦ Ἰψίστου νὰ ἐκθιάσῃ ὅπως ἀποκαλυφθῶσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς· διότι ἐὰν παραγνωρίζουσα τὰς δυνάμεις καὶ τὰ νόμιμα αὐτῆς ὄρια, δὲν παραδέχεται ἐκ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως εἰ μὴ ὅ,τι συνάδει πρὸς τοὺς τυπικοὺς νόμους τῆς διανοίας καὶ τοὺς κανόνας τῆς Ἀριστοτελικῆς Λογικῆς, ἐπόμενον εἶναι, ἵνα δῆθεν καταστήσῃ καταληπτόν τὸ ἀντικείμενόν της νὰ τὸ ἐξηγῇ κατὰ τὸ δοκῶν διὰ παντοειδῶν ὑποθέσεων νὰ τὸ μεταπλάτῃ καὶ νὰ τὸ ἀλλοιῶνῃ ποικιλοτρόπως καὶ ὥς ἐκ τούτου νὰ περιστρέφεται ἐντὸς ἀδιεξόδου λαθυρίνου παραδοξολογιῶν καὶ ἀντιφάσεων.

Ὅθεν καὶ ἡμεῖς ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἀσπαζόμεθα τὴν ἀρχὴν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ ᾖ ἐλευθέρη, καὶ νὰ ἔχῃ ἀείποτε ἀκώλυτον τὴν εἴσοδον εἰς τὰ θεῖα οὐχ ἥττον ἢ τὰ ἐγκόσμια, καὶ ὅτι οὐδὲν πρόχωμα, οὐδὲν περίφραγμα ἐπιτρέπεται πρὸς ἀναχαίτισιν τῶν πολυγευμένων ρευμάτων της, ἀφ' ἑτέρου ὁμῶς ὁμολογοῦμεν ὅτι τότε μόνον ἀναδείκνυται εὐμενὴς καὶ σωτήριος ἡ ἐνέργειά της, ὅτε, ἀντὶ τοῦ νὰ συμπάσῃ ἀδιακρίτως τὰ πάντα εἰς τὴν ὁρμὴν της ὡς καταστρεπτικὸς χεῖμαρρος ἐγκαταλείπουσα κατόπιν ἐρείπια καὶ ἀναστατώσεις, προχέει καθαρὰ νάματα, ἅτινα ἀρδεύοντα καὶ γονιμοποιούντα τὴν διψῶσαν διάνοιν συντελοῦσιν εἰς ἐκθλάστησιν νέων θαλαρῶν γνώσεων.

ὑπὸ τὸ πρίσμα λοιπὸν τοιούτων ἀρχῶν ἀπαθῶς καὶ ἀπροκαταλήπτως ἀναγνόντες τὸ περὶ οὗ πολὺς ἐγένετο λόγος σύγγραμμα τοῦ πολυμαθοῦς Γάλλου Κ. Ρενάνος, ἐπιγραφόμενον «Βίος τοῦ Ἰησοῦ» ὃς ἀποτίσωμεν τὸν φόρον τῆς συνειδήσεως ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βωμοῦ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιχειροῦντες κριτικὴν τινα ἐκθεσιν τῶν ἀξιολογωτέρων μερῶν τῆς προκειμένης βιογραφίας καὶ τῶν κυριωδεστέρων ἀπόψεων ἀφ' ὧν ὁρμώμενος ὁ Συγγραφεὺς φέρεται ὡς ὑπὸ ἀκαταμαχῆτου ἀνάγκης εἰς τὰ ἰδιόζοντα αὐτῷ συμπεράσματα.

Ἀλλὰ, πρὶν ἢ προβῶμεν περαιτέρω, ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἐκ προοιμίων νὰ ἐκδηλώσωμεν μετὰ παρρησίας ἀνυποκρίτου, ὅτι ἂν διὰ τῆς διανοίας ἀνήκωμεν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἀποδεχόμενοι τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν καὶ πεφωτισμένην συζήτησιν, διὰ τῆς καρδίας ὁμῶς καὶ τοῦ αἰσθήματος ἀφοσιούμεθα ὁλοσχερῶς εἰς τὸ ἀλάνθαστον κῦρος τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν πίστεως τῆς νοητῆς ταύτης κιβωτοῦ τῆς ἐθνικῆς προόδου καὶ τῆς πανελληνίου ἀπελευθερώσεως.

Ἐπιλαμβανόμενοι δὲ ἤδη τοῦ κυρίου θέματος τῆς ἡμετέρας ἐκθέσεως δὲν εἶναι ἱσως ἀπο σκοποῦ νὰ προαναμνήσωμεν ὅτι τὸ Σύγγραμμα τοῦ Κ. Ρενάνος, οὐδεμίαν φέρει πρωτοτυπίαν εἰς τὸ εἶδος του, ἐφ' ὅσον καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ τοιαύτης πραγματείας ἐπεχείρησαν ὧν βεβαίως κατάρχει ὁ ὀξὺς μὲν πλὴν ἐκκεντρικὸς νοῦς τοῦ Κ. Στράους, ὅστις τὰ κατὰ τὸν Ἰησοῦν ἐκλαμβάνει ἀπλῶς ὡς μύθους ὡς ἀποκυήματα παρὰδόσεων καὶ συναξάριων δι' ὧν ἡ ἀρχικὴ τῶν Χριστιανῶν Κοινότης, ὡς ἄλλος ἐπικὸς ποιητής, ἐξόφανε τὸν βίον τοῦ Ἡρώδης τῆς δικτυπώσασα αὐτὸν ὡς τὸ αὐτοτελὲς καὶ ἰδεώδες τῶν ἰδίων αὐτῆς θρησκευτικῶν αἰσθημάτων καὶ πεποιθήσεων. Ὁ δὲ ἡμέτερος βιογράφος, καὶ τοι μὴ συμμεριζόμενος τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ προκατόχου του, καὶ τοι ἀναγνωρίζων τὴν συγκεκριμένην καὶ ἰδιοφυῆ τοῦ Ἰησοῦ προσωπικότητα ὡς ἄμεσον παραγωγικὴν αἰτίαν τῶν βουλημάτων καὶ τῶν ἔργων του, καταντᾷ ὁμῶς, εἰ καὶ δι' ἑτέρας ὁδοῦ, εἰς ἀνάλογα ἐξαγόμενα, διότι ὁμολογεῖ μὲν αὐτὸν ὡς τὸ ἅγιον τῆς μεγαλοφυΐας, ὡς τὸ πρότυπον τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως, ὡς τὸν ἐντελέστερον καὶ ἐξοχότερον μεταξὺ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῷ ἀφαιρεῖ τὴν ἄλλην ἐπίσης αὐσιώδη καὶ ἀναπόσπαστον πλευράν, ἢ νου τῆς ὁποίας παρίσταται ὅν κίνηματώδες καὶ ἀκατάληπτον, τὸν ἀπογυμνοῖ τῆς ὑπερφυσικῆς ἐκείνης καὶ θαυματουργικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἥτις ἐξαστράπτουσα κατὰ πᾶσαν σελίδα κατὰ πᾶν βῆμα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, τὸν ἀναδυκνύει ὡς τὸν ὄντως θεάνθρωπον, ὡς τὸν μεσίτην μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπότητος.

Ὅθεν ἐπειδὴ ἡ ἐννοια τοῦ θαύματος ἀποβαίνει

πέτρα σκανδάλου διὰ τοὺς ὀρθολογιστὰς, καὶ ἐκ τῆς παραδοχῆς ἢ μὴ τῆς ἐννοίας ταύτης ἥρτηται ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις ἢ ἡ παραμύθωσις τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ, ἀνάγκη πρὸ πάντων ἀπευθυνόμενοι πρὸς αὐτὸν τὸν συγγραφεὰ νὰ τὸν παρακολουθήσωμεν εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἐκφερομένας κρίσεις περὶ τε τῶν θαυμάτων ἐν γένει καὶ περὶ τῆς πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀναφῶρας αὐτῶν καὶ σχέσεως, ὅπως ἐντεῦθεν πειραθῶμεν ἂν οἱ κατὰ τῶν θαυμάτων ἰσχυρισμοὶ τοῦ ἔχωσιν ἐπιστημονικὴν τινα βαρύτητα καὶ συνάδωσι πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν εὐαγγελικῶν ἀφηγήσεων.

« Ἐκ τῶν θαυμάτων, ὧν λέγει ἡ ἀρχαία ἱστορία,
» λέγει που ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ συγγράμματός του,
» οὐδὲν οὐδέ ποτε ἔλαβε χώραν ὑπὸ ἐπιστημονι-
» κούς ὅρους. Ἐκ πείρας σταθερᾶς γινώσκουμεν ὅτι
» δὲν συμβαίνει οὐδὲν θαύματα εἰμὴ ἐν χρόνους καὶ
» χώροις, ἐν οἷς πιστεύουσιν εἰς αὐτὰ, ἐνώπιον ἀν-
»θρώπων προδιατεθειμένων εἰς τὴν πίστιν. Οὐδὲν
» θαῦμα ἐτελέσθη ἐνώπιον ὁμηγύρεως ἀνθρώπων ἐ-
»πιτηδείων νὰ ἐξακριβώσῃ τὸν θαυμασίον χαρα-
»κτῆρα γεγονότος τινός. Ἀπαιτεῖται εἰς τοῦτο με-
»γάλη ἐπιφύλαξις καὶ μακρὰ ἔξις ἐπιστημονικῆς
» ἐρεῖνης... ἐπομένως δὲ ὑποστηρίζομεν τὴν ἀρχὴν
» ταύτην τῆς κριτικῆς ἱστορίας, ὅτι ὑπερφυσικόν τι
» διήγημα, καθὼς τοιοῦτον, δὲν δύναται νὰ γένῃ πα-
»ραδεκτὸν ὅτι πάντοτε προϋποθέτει εὐπιστίαν ἢ ἀ-
»γυρτείαν. »

Ἀλλ' ἐνταῦθα παρατηρητέον ὅτι ὁ Συγγραφεὺς οὐδεμίαν ποιεῖται διάκρισιν τῶν θαυμάτων, ὅτι κατατάττει τὰ πάντα εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, χαρακτηρίζων ἀπαξάπαντας τοὺς τὰ τοιαῦτα διενεργοῦντας ὡς θαυματοποιούς, ὡς ἀγύρτας ἢ καὶ εὐπίστους. Βέβαια αἱ γοντεῖαι, οἱ ἐξορκισμοί, αἱ ἐπωδαί, τὰ μαγγανεύματα δὲν δύνανται νὰ ὑποστώσι τὴν δύνανμιν τῆς πεφωτισμένης παρατηρήσεως, ἀλλ' ἐν ἀκέρει διασκεδάννυνται ὡς ἱστὸς ἀράχνης ἐνώπιον τῆς ἐπιστημονικῆς βεβήτου. Ἀλλὰ μήπως ἀρά γε ὡσαύτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ περὶ τῶν χριστιανικῶν θαυμάτων; Ναὶ μὲν ἐδικαιούμεθα νὰ διατάζωμεν ἢ καὶ ν' ἀπιστῶμεν εἰς τοιαῦτα διηγήματα, ἐὰν ᾗσαν τοῦλάχιστον ἀπλῶς ἱστορικὰ, μηδὲν ὡς συσχετιζόμενα με ἀποτελέσματα μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας ὑπάρχοντα, οὐχὶ ὅμως καὶ ὅποτε βλέπομεν αὐτὰ στενῶς συνεχόμενα μετὰ τῆς καθημερινῆς ἡμῶν πείρας, μετὰ τῆς ἐκστάσεως ἡμῶν ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως, μετὰ τῆς εἰς τὰ μᾶλλον πολιτισμένα μέρη τοῦ κόσμου ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος. Ὅθεν, ἐὰν δὲν πιστεύωμεν τὴν πλήρη θαυμάτων εὐαγγελικὴν ἱστορίαν καθὼς ἐκτακτον καὶ παράδοξον, ἀναγκαζόμεθα νὰ πιστεύσωμεν ἄλλο τι ἔτι μᾶλλον ἐκτακτον καὶ παράδοξον, τουτέστι ὅτι ἀπλοῦς χωρὶς Γαλιλαῖος, (ὡς τὸν ἀπο-

καλεῖ ὁ Συγγραφεὺς), κατώρθωσε νὰ μεταβάλῃ τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου. Τὸ νὰ κατορθώσῃ τὸ τεράστιον τοῦτο ἔργον ἄνευ θαυματουργίας εἶναι βεβαίως θαυμαστότερον ἀπάντων τῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀναγερομένων θαυμάτων.

Ἡ αὐτὴ δὲ αὕτη παρατήρησις ἀληθεύει, ἐκτὸς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ εἰς πλείστας ἄλλας περιστάσεις. Πολλάκις ἀναγκάζομεθα νὰ πιστεύωμεν θαυμαστόν τι, ἵνα μὴ ἀναγκασθῶμεν νὰ πιστεύσωμεν ἄλλο τι θαυμαστότερον. Π. χ. εἶναι πασίγνωστον, ὅτι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ὑδρογείου ὑπάρχουσι μεγάλα στρώματα ὀστράκων ἐν ταῖς κορυφαῖς τῶν ὀρέων, πορρωτάτω τῆς θαλάσσης ἀπεχόντων. Ἀναγκάζομεθα ὅρα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ θάλασσα ἐκάλυπτεν ἄλλοτε τὰς κορυφὰς ἐκείνας, διότι περιπίπτομεν εἰς ἔτι μείζονας δυσκολίας ἐὰν μεταχειρισθῶμεν οἷαν-δήποτε ἄλλην ὑπόθεσιν. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐφαρμόζεται πληρέστατα καὶ εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν· διότι τὸ νὰ πιστεύωμεν ὅτι χριστιανισμὸς ἄνευ θαυμάτων εἰσῆχθη, προώδευσε καὶ διεδόθη εἰς πλείστον μέρος τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ πιστεύωμεν τι θαυμαστότερον ἀπάντων τῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις θαυμάτων.

Ἡ ἐμφάνεια λοιπὸν Ἐκείνου, δι' οὗ ἐθεμελιώθη ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, δι' οὗ εἰσῆχθη εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια, εἶναι τὸ μέγιστον θαῦμα, τὸ κέντρον ἀπάντων τῶν θαυμάτων, ὑπερ-ποτίθησι καὶ ἄλλα ἀνάλογα ὡς προπαρασκευαστικά καὶ ὡς ἐπακόλουθα. — Αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ θαῦμα οὐδύλως ἀντιφάσκει πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν τῆς ἱστορίας ἐρευναν· ἥτις τείνουσα νὰ ἐννοῇ ὀρθῶς τὴν εἰδικότητα ἐκάστου ἱστορικοῦ γεγονότος, ἐκάστου ραινόμενου, ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ τὴν σημασίαν τοῦ θαύματος. Κατὰ τὴν ἀρχὴν λοιπὸν ταύτην ἡ ἐμφάνεια τοῦ Χριστοῦ ἄλλως πως ἢ δύναιτο νὰ ἐννοηθῇ εἰ μὴ ὡς ἡ ἐνανθρώπισις τοῦ ὑπερανθρωπίου, ὡς ἡ ἱστορίκευσις τοῦ ὑπερῑστορικοῦ, μεταδοῦσα εἰς τὴν ἀνθρωπότητα νέαν θεώλησιν, νέαν ἀνάπλασιν. Καὶ κατὰ ταύτην μόνην τὴν ἀλληλουχίαν καὶ σύνδεσιν ἐννοοῦνται καὶ τὰ καθ' ἕκαστα θαύματα τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς κανονικά, εἰκότα καὶ ἔλλαγα.

Κατωτέρω δὲ ἐν τῷ ΙΓ' Κεφαλαίῳ πραγματευόμενος ὁ Συγγραφεὺς ἔτι ἐκτενέστερον περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ, προτίθεται δὴθεν ν' ἀποδείξῃ ἐκ διαφόρων χωρίων τῆς Νέας Γραφῆς ὅτι, « ἐπειδὴ » τὰ θαύματα κατὰ τὴν ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἐπικρατοῦσαν δοξασίαν ἐθεωροῦντο ὡς τὸ ἀλάνθαστον τεκμήριον τῆς θεότητος, ὡς τὸ ἀναγκάζον χαρακτηριστικὸν τοῦ Μεσσίας, ὁ Ἰησοῦς ὥφειλε νὰ προτιμήσῃ ἐν ἐκ τῶν δύο, ἢ νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀποστολῆς του, ἢ νὰ γένῃ θαυματουργός. (σελ. 237). » Πολλάκις δὲν θαυματουργεῖ εἰ μὴ κατὰ-

τὴν παρακλήσεως, μετὰ τινος δυσαρρεσκείας καὶ ὀνειδίζων εἰς τοὺς ἐπιζητοῦντας σημεῖα τὴν παχυλότητα τοῦ νοῦς τῶν (σελ. 264). « Ὅταν οἱ ἐχθροὶ του » ζητῶσι παρ' αὐτοῦ θαῦμα, μάλιστα δὲ θαῦμα οὐράνιον, μετέωρον, ἐπιμένως ἀποποιεῖται. » Ἐκ τούτων οὖν συμπεραίνει ὁ Συγγραφεὺς ὡς πιθανόν, ὅτι « τῷ ἐπεβάλλετο ἐξ ἀνάγκης ἡ ὑπόληψις τοῦ θαυματουργοῦ, ὅτι οὔτε πολὺ ἀνθίστατο, οὔτε πάλιν » συνήργει πρὸς ταύτην, καὶ ὅτι κατὰ πᾶσαν περίπτωση τὴν ἐθεώρει ματαίαν. » (σελ. 262).

Ἀλλὰ τί ἐξάγομεν ἐντεῦθεν; ὅτι ὁ Κ. Ρενάν ἀπονέμει τῷ Ἰησοῦ συναίσθησιν τῆς ματαιότητος τῶν θαυμάτων, καὶ ἀκουσίαν συγκατάθεσιν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν, καὶ ὑπεκφυγὰς, καὶ προσποιήσεως, καὶ ἄλλα παραπλήσια, οἷα ἀνέπλασε διὰ τῆς γονίμου φαντασίας του ἐρεϊδόμενος ἐπὶ τινων μοναδικῶν καὶ ἀσυναρτήτων εὐαγγελικῶν ῥήσεων, αἵτινες ἀποσπώμεναι ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ σύνολον συναφείας τῶν, καὶ αὐθαιρέτως ἐρμηνευόμεναι φέρουσιν εἰς ὑπερβολὰς καὶ φαντασιοκοπήματα.

Τίς λοιπὸν ἦτον ἡ συνείδησις ἣν ὁ Ἰησοῦς εἶχε τῆς θαυματουργικῆς του δυνάμεως, πῶς τὴν ἐξῆσκει καὶ πῶς τὴν ἐξελάμβανεν ἀπέναντι τῶν προσώπων καὶ τῶν περιστάσεων ὑφ' ὧν περιστοιχίζετο; Ἰδοὺ τὸ ζήτημα εἰς ᾧ ὀφείλομεν ν' ἀπαντήσωμεν πρὸς ἀπόκρισιν τῶν παραλόγων τοῦ Κ. Ρενάνος ἀξιώσεων.

Ἐὰν ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶχε τὴν συνείδησιν καὶ τὴν πεῖραν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐνεργῇ θαύματα, οὐδέ ποτε ἤθελε πιστεύειν ὅτι ἦτον ὁ Μεσσίας· διότι ταῦτα ἀπετέλουν οὐσιώδη χαρακτηριστικά τῆς Μεσσιανικῆς ἀποστολῆς, ὡς προκύπτει ἐκ πλείστων χωρίων τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας. Διὰ τοῦτο μάλιστα καὶ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς συνειδῶς ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ θαυματουργῇ, ἐγίνωσκεν ὅτι δὲν κατεῖχε τὴν εἰς τὸν Μεσσίαν ἀνήκουσαν πλήρωσιν τοῦ πνεύματος καὶ προσεδόκα παρὰ τοῦ Μεσσία τοιαῦτα ἔργα διαδηλοῦντα τὴν θεῖαν του δύναμιν. Ἀπεναντίας δὲ ὁ Ἰησοῦς συνειδῶς τὸ ἐν ἑαυτῷ ἀπόλυτον πνεῦμα, ὥφειλε νὰ πιστεύῃ καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκάλυψιν τῆς δόξης του, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ὥφειλε νὰ προτίθεται ὡς σκοπὸν τῶν θαυμάτων του τὸ νὰ καταστήσῃ ἱκανὴν τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ὅπως θεᾷται τὴν ἀποκάλυψιν ταύτης τῆς θεῆς δόξης· διότι τὰ θαύματα, καθὼς σημεῖα, τείνουσι νὰ ἐξεγείρωσι τὸν αἰσθητικὸν ἀνθρώπον, τὸν εἰσέτι ἀνεπίδεκτον τῆς πνευματικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, νὰ τὸν παροτρύνωσιν ὅπως ἐν τῷ μέσῳ τοῦ αἰσθητικοῦ κόσμου προαισθανθῇ ἡ καὶ ἀναγνωρίσῃ ὑπερτέραν τινὰ πνευματικὴν δύναμιν. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι ὁ Χριστὸς οὐδέποτε θαυματουργεῖ πρὸς κενὴν ἐπίδειξιν τῆς αὐθαιρέτου ἰσχύος του ἐπὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως,

ἀλλ' ἐνῶ ἐκπληροῖ σωματικὴν τινα ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ θεραπεύει νόσους καὶ μαλακίας, παραφαίνεται ἑαυτὸν διὰ τῶν θαυμάτων του ὡς τὸν μόνον δυνάμενον νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑψηλοτέρας ἀνάγκας τοῦ πνεύματος ν' ἀναπτέρωσῃ τὴν διάνοιαν εἰς τὴν ἐποπτεῖαν τῆς θεότητός του, καὶ νὰ παράσχῃ τοῖς ἀνθρώποις σημεῖα ἱκανὰ ὥπως χειραγωγήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Ἰησοῦ ὡς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ πᾶσα ἐξωτερικὴ ἐπίδρασις, ἵνα ἐμπαιήσῃ τὴν ἐντύπωσιν ταύτην, προϋποθέτει τὴν ἐπιδεκτικότητα τοῦ μέλλοντος νὰ τὴν δεχθῇ, ἢ ἐν ἄλλοις ῥήμασι προϋποθέτει τὴν θρησκευτικὴν πίστιν ἣτις γεννᾶται ἐκ τινος συγγενείας τοῦ πεπερασμένου πνεύματος πρὸς τὸ ἀπόλυτον, ἐκ τινος ἐνδομύχου ἐπιδεκτικότητος τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸ θεῖον. Ἐνθα ὅμως ἐπικρατεῖ τὸ ὕλικόν καὶ γεῶδες φρόνημα, ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναται νὰ ἐνασκήσῃ ἐπίδρασιν τὸ θαῦμα, τὸ ἔκτακτον. Ὁ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὕλης ἀπρίξ ἀντεχόμενος ἀρνεῖται τὸ θαῦμα διότι ἡ ἀποδοχὴ τούτου ἀντιφάσκει πρὸς τὰς αἰσθητικὰς δοξασίας, πρὸς τὰ σαρκικά του συμφέροντα. Ἰδοὺ λοιπὸν διατὶ ὁ Ἰησοῦς ὀνειδίζει τὰς πόλεις, ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ πλεῖσται δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετενόησαν. « Οὐαὶ σοι, Χαρὰ » ζὶν, οὐαὶ σοι Βηθσαϊδᾶ ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι » ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γινόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι » ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθήμενοι μετενόησαν. » (Λουκ. 11. 13). Ἰδοὺ διατὶ ἐκ τῶν πεπωρωμένων τῇ καρδίᾳ Φαρισαίων οἱ μὲν, καὶ τοὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ ὁμολογήσωσιν ὑπερφυσικὴν δύναμιν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Χριστοῦ, ἐξήγησαν ταύτην ὡς δύναμιν τοῦ Σατανᾶ· οἱ δὲ μετριώτεροι ὄντες, ἐζήτουν σημεῖόν τι διάφορον καὶ ἀνεξάρτητον τῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διενεργουμένων, οὐράνιον τι φαινόμενον, ἵνα δι' αὐτοῦ ῥητῶς ἀναγγέλληται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς ὁ ἀπεσταλμένος του. Ἰδοὺ διατὶ ἐπομένως ὁ Ἰησοῦς ἀποβάλλει τὴν αἰτησίαν των μετ' ἀγανακτήσεως (Ματ. 113. 39), ὅχι διότι δὲν ἤθελε μεταχειρισθῇ τὰ θαύματα ὡς ἀποδείξεις τῆς θείας του ἀποστολῆς, ἐνῶ ὀλίγω πρότερον ἐξεδήλωσε τὴν θείαν του δύναμιν θεραπεύσας τινὰ δαιμονιζόμενον, ἀλλὰ διότι ἀναφέρει ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν θεῖον σημεῖον, ὡς τὸ ὕψιστον γεγονὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος τὴν ὀλικὴν ἐμφάνειαν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὑπερβαίνουσαν πᾶν ἕτερον, ἐπειδὴ ἐὰν αὕτη, μεθ' ἧς ἀναποσπάστως συνδέεται καὶ ἡ θαυματουργικὴ τ.υ. δύναμις, δὲν ἦναι ἀποχρὸν σημεῖον, πᾶν ἕτερον μόνεδικὸν σημεῖον καθίσταται περιττὸν καὶ ἄχρηστον. Καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τέλους διατὶ, ὅτε κατὰ τὴν πρώτην ἀνάβασίν του εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα οἱ Ἰουδαῖοι ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ σημεῖα ἵνα πιστεύσωσιν τὴν θείαν του ἀποστολὴν (Ἰωαν. Β' 19), ὑπαινίττεται αὐτοῖς ὡς σημεῖον τὴν μετὰ θάνατον ἀνάστα-

σίν του, ἦτοι τὸν θρίαμβον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀπέναντι πάσης μηχανορραφίας τῶν ἐναντίων του, οἵτινες ἐδόξαζον ὅτι διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἐμελλόντος ν' ἀναχαιτίσωσιν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Θεοῦ του ἔργου.

Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου σκέψεων μας ἀνάγκη νὰ ἐπιπροσθέσωμεν ὅτι τὴν διὰ θαυμάτων ἐγειρομένην πίστιν ὁ Ἰησοῦς θεωρεῖ ὡς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς ἀναπτύξεώς της. Εἰς ταύτην δὲ συγκατατάττει τοὺς πιστεύοντας μὲν εἰς τὸ θεῖον, ἀλλὰ διὰ τοῦ αἰσθήματος σωματικῆς ἀνάγκης καὶ δι' αἰσθητικῶν ἐντυπώσεων. Οὕτω π.χ. ἐλέγχων τοὺς πρὸς αὐτὸν συρρέουσοντας μετὰ τὸ θαῦμα τῶν πέντε ἄρτων, « ζητεῖτέ με, λέγει, (Ἰωαν. » Γ'. 26) οὐχ ὅτι εἶδετε σημεῖα, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε » ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθητε. » Μέσθην δὲ τινα τάξιν κατέχουσιν ἐκεῖνοι, οἱς ἀνεπτύχθη μὲν ὑψηλοτέρα τις χρεῖα πρὸς εὑρεσιν τοῦ Μεσσίας, ἀλλὰ τὸ θρησκευτικὸν των αἰσθημα ἦν εἰσέτι συγκεχυμένον καὶ ἀνάμικτον μετὰ πολλῶν αἰσθητικῶν στοιχείων. Οἱ τοιοῦτοι δὲ ὥφειλον διὰ σημείων καταλήλων εἰς τὸν βαθμὸν τῆς διανοητικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως ν' ἀνυψωθῶσιν εἰς τὴν ὀλικὴν αὐτοῦ ἀποκάλυψιν, εἰς τὴν ἐν ἑαυτῷ ἐνυπάρχουσαν θεότητα. Τὴν δὲ ἀνωτάτην βαθμίδα τῆς πίστεως πληροῦσιν οἱ εἰς αὐτὴν ἐγειρόμενοι οὐχὶ ὑπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θαύματος, ἀλλ' ὑπὸ τινος ἐμφύτου ὁρμῆς τῆς καρδίας ὑπὸ τινος συναισθήσεως τῆς ἐνδομύχου θείας ζωῆς, ἐπομένως δὲ προσδοκῶντες τὰ θαύματα ὡς ἀναγκαῖα ἀποτελέσματα, ὡς φυσικὰς ἐκφάνσεις τῆς πιστευομένης θεότητος. Ὅσα δὲ βαθύτερον ἡ ζωηρὰ πίστις συγκεντροῦται ἐν ἑαυτῇ καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης ἀποπνευματοῦται, τοσούτω μᾶλλον ἀπαλλάττεται τῆς ἀνάγκης ἐξωτερικῶν σημείων καὶ θαυμάτων, τοσούτω μᾶλλον τρέφεται μετὰ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς καὶ ἀπολαύει τῆς θείας μακαριότητος.

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν ἐπαταῖ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀρνούμενος εἰς τὸν Ἰησοῦν πᾶσαν ὑπερφυσικὴν δύναμιν, πᾶσαν αὐτοῦ συνάφειαν πρὸς τὸ θεῖον, πρὸς τὸ ἀπόλυτον, εἰ καὶ χρεῖαι τὴν κεφαλὴν του ἐλαίῳ καὶ μύρῳ, εἰ καὶ προσαγορεύει αὐτὸν διὰ τῶν ὑψηλοτέρων τίτλων τῆς μεγαλοφυΐας, τῆς πρωτοπίας καὶ τῆς ἡρωϊκῆς αὐταπαρνήσεως, ἀφαιρεῖ ὅμως τὴν σημαντικωτέραν πλευράν τῆς κοσμοϊστορικῆς του ὑπάρξεως, τὸν ἀπεκδύει τοῦ ὑπερφυσικοῦ καὶ ἰδεώδους χαρακτῆρός τ.υ. καὶ ἀποπειρᾶται διὰ τινων στενῶν κατηγοριῶν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας διὰ τινος ἐντέχνου συνδυασμοῦ ἀνυποστάτων εἰκασιῶν καὶ ὑποθέσεων, νὰ ἐννοήσῃ κατὰ τοὺς συνήθεις ὅρους τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως τὸν ἀκατάληπτον, νὰ ἐγκλείσῃ ἐντὸς τοῦ παιδικοῦ δρεκνός του τὸν ἀχώρητον καὶ νὰ παραστήσῃ ἡμῖν τὸν ἀπλοῦς δῆθεν καὶ ἀπαίδευτον Γαλιλαῖον ὡς κατορθώ-

σπαντα διὰ τῆς γοητευτικῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ τῶν ἀφελῶν τρόπων του νὰ διαδραματίσῃ ἔργον τεράστιον καὶ ἀνέφικτον, ἔργον ἐκ βάθρων ἀναμοχλεῦσαν τὸν παλαιὸν κόσμον καὶ προσορισθὲν νὰ ἐπιζήσῃ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Τί λοιπὸν ἤδη ἡμῖν ἐναπολείπεται; Τίς ἡ τακτική ἢν πρέπει νὰ τηρήσωμεν ἀπέναντι συγγραφέως ἀποκλείσαντος ἐκ τῆς πραγματείας του πᾶσαν χριστολογίαν, πᾶσαν δογματικὴν καὶ μεταφυσικὴν ἔρευναν, ἐκλαβόντος δὲ τὸν φλοιὸν καὶ τὴν ἐξωτερικότητα ὡς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος, ἀπέναντι συγγραφέως ὅστις ἀντὶ τῆς ἀποπειραθῆς ὅπως μετατρέψῃ εἰς καθαρὰ νοήματα τὴν ἐνανθρώπισιν, τοῦ θεοῦ ἀντὶ νὰ ἐξετάσῃ φιλοσοφικῶς τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην περιωπὴν τῆς συνειδήσεως τοῦ Θεανθρώπου, προσέδραμεν εἰς τετριμμένους καὶ κοινὰς παραστάσεις πρὸς ἀνίχνευσιν τῶν διαθεμάτων τοῦ βίου του; Οὐδὲν ἕτερον βεβαίως ἐναπολείπεται, εἰ μὴ βαδίζοντες τὰ ἴχνη του νὰ τὸν ἀκολουθῶμεν ὅποι ἂν ἡμᾶς ἄγῃ, καὶ περιληπτικῶς ἐκθέτοντες τὰς θεωρίας καὶ τὰς γνωματεύσεις του νὰ τὰς δοκιμάζωμεν ἀπροκαταλήπτως ἂν ἦναι ὄντως ὀρθαὶ καὶ γνήσιαι ἢ ἀπεναντίας κίβδηλοι καὶ ἀπαράδεκτοι.

Καὶ κατὰ πρῶτον ἐν τῇ εἰσχωγῇ του ἀπαριθμῶν τὰς πηγὰς ἐξ ὧν ἀρύεται τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἰησοῦ καὶ προσηκόντως ἀναγνωρίζων ὡς πρωτίστως τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, θέτει τὸ ζήτημα κατὰ τίνα ἐποχὴν, ὑπὸ τίνων, συγγραφέων καὶ ὑπὸ τίνος ὅρους ταῦτα συνετάχθησαν. «Ὁ Λουκᾶς, λέγει, ὁ Συγγραφεὺς τοῦ τρίτου Εὐαγγελίου συνάμα δὲ καὶ τῶν Ἠράξεων, ἀνήκει ἀναντιρρήτως εἰς τὴν δευτέραν ἀποστολικὴν γενεάν, τὸ Εὐαγγέλιον μαρτυρεῖ τὴν τοῦ συγγραφέως προσωπικότητα. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα διαφέρει ὡς πρὸς τὰ τοῦ Ματθαίου καὶ Μάρκου· διότι ταῦτα εἶναι συγγράμματα ἀπρόσωπα, ἐξαφανίζον μένων τῶν συγγραφέων, καὶ προγενέστερα τοῦ τρίτου. Ὡς πρὸς τὸ τέταρτον δὲ Εὐαγγέλιον τὸ φέρων τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου τὸ ζήτημα καθίσταται εἰς ἄκρον δύσλυτον· διότι ἐν αὐτῷ ἀπαντῶνται λόγοι πάντῃ διαφέροντες τῶν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον, διότι ἐν μέσῳ γενικοῦ τινος σχεδίου τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ, ὅπερ φαίνεται, καταπειστικώτερον καὶ ἀκριβέστερον ἢ τὸ τῶν τριῶν συνοπτικῶν, παρεναίρονται καὶ χωρία παράδοξα, ἐν οἷς παρατηρεῖται δογματικὴ τις τάσις ἰδίᾳ τοῦ συντάξαντος, ἐννοεῖται πάντῃ ἀλλότριαι τῶν τοῦ Ἰησοῦ. Οἱ λόγοι του, ὧν ὁ χαρακτήρ, τὸ ὕφος, ἡ διδασκαλία οὐδὲν τι κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν συνοπτικῶν μνημονευόμενα λόγια, εἶναι μέρη τεχνικά, ἅτινα ἔχουσι μεγίστην ἀναλογίαν πρὸς τοὺς Πλάτωνικούς διαλόγους, ἐν οἷς ἡ Σωκρατικὴ διδα-

» σκαλίᾳ δὲν ἐκτίθεται ἀμυγῆς καὶ καθαρὰ ὡς ἐν τοῖς Ξενοφωντείοις ἀπομνημονεύμασιν, ἀλλὰ συγκεκραμένη μετὰ τῶν θεωριῶν τοῦ Πλάτωνος.»

Ὁ συγγραφεὺς, προτάξας κρίσεις τινὰς περὶ τῆς τῶν Εὐαγγελίων σχέσεως, εὐστόχως διείδεν, ὡς φαίνεται, ὅτι ἄνευ τῆς ἱστορικῆς τούτων κριτικῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ τις εἰς θετικὰ καὶ ἀσφαλῆ ἐξαχόμενα ὡς πρὸς τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐξιστορούμενον πρόσωπον, ὡς πρὸς τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ. Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ σμικρὸν τι ὄφελος καρποῦται ἀσχολουμένη εἰς τοιαῦτα ἄγωνα ζητήματα, ἥτοι ἂν ὁ Ματθαῖος προηγήθῃ τοῦ Μάρκου, ἢ ὁ Μάρκος τοῦ Ματθαίου ἢ ἂν ὁ Μάρκος ἀντέγραφε τὸν Ματθαῖον καὶ τὸν Λουκᾶν, ἢ ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς τὸν Μάρκον, ἢ ἐπὶ τέλους τίς ἡ σχέσις τῶν συνοπτικῶν πρὸς τὸν Ἰωάννην ἢ τούτου πρὸς ἐκείνους. Τὸ ζήτημα, εἰς ὃ κατ'ἐξοχὴν ἐφείλει ἡ κριτικὴ νὰ ἐπασχοληθῇ, συνίσταται εἰς τὴν γνῶσιν τῶν εἰδικωτάτων αἰτινῶν διακρίνουσιν ἕκαστον τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενον, εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῶν ἀρχικῶν ἰδεῶν τῶν ἐπικρατουσῶν εἰς τὴν συγγραφὴν του, τῆς κυριώδους τάσεως καὶ τῆς ἐνότητος πρὸς ἣν ἐνατενίζων ἕκαστος ἀναπτύσσει, οἰκονομεῖ καὶ διακρῦθμίζει τὰ διάφορα μέρη τοῦ συγγράμματός του.

Ἐκ τῆς ἀκριβοῦς λοιπὸν ταύτης ἐξακριβώσεως τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων ἐνὸς ἑκάστου τῶν Εὐαγγελιστῶν, ἤθελε προκύψει εἰς φῶς ὅτι ἕκαστος τούτων, εἰδικῶς λαμβανόμενος, ἐκπροσωπεύει μίαν ἀπὸ τὰς πρωτίστως φάσεις τῆς χριστιανικῆς ιδέας, ὅτι τὸ αὐτὸ ἐμπεριεχόμενον, ἡ αὐτὴ θρησκευτικὴ ἀρχή, ἡ αὐτὴ οὐσιαστικότης ἐνυπάρχει ἐν τῇ συνειδήσει ἁπάντων, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους βαθμίδας κατὰ διαφόρους ἀπόψεις· ἤθελε προκύψει εἰς φῶς ὅτι ἅπαντες, ἀπέναντι τῶν εἰδικῶν ἑκάστου παραλλαγῶν καὶ ἀποχρώσεων, ἀπέναντι τῶν πρὸς ἀλλήλους φαινομενικῶν διαφορῶν καὶ διαστάσεων συναπαρτίζουσιν ὅμως, ὡς ὀργανικὰ μέλη, συμπαγῆ τινα καὶ εὐρυθμον ἐνότητα. Οὕτω π. χ. τὸ καθόλου διακριτικὸν γνώρισμα τῶν δύο πρώτων συνοπτικῶν, τοῦ Ματθαίου καὶ Μάρκου, εἶναι ὅτι οὗτοι μάλιστα παριστάνουσι τὴν πλευρὰν ἐκείνην τοῦ χριστιανισμοῦ, ἥτις εἶναι εἰσέτι συμφυῆς μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τὸ ἐβραϊκὸν στοιχεῖον, ὑπερ ἀναγκασίως μεθ' ἑαυτοῦ ἔφερεν ὁ χριστιανισμὸς ἐνεκα τῆς ἐξ ἐκείνου ἀμέσου καταγωγῆς του. «Μὴ νομίσητε, λέγει ὁ Ἰησοῦς, (Ματ. ε'. 17). ὅτι ἤλθον καταλῦσαι τοὺς νόμους, ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἤλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι.» Ἐπομένως δὲ διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης ἐκτίθεται πᾶν εἰ τι συνταυτίζει τὸν χριστιανισμόν μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, εἰ καὶ συνάμα ὑποδηλοῦται ἡ τὸν Ἰουδαϊσμόν ὑπερβαίνουσα ἀρχὴ μείζονος ἐνυποστάτου ἀναπτύ-

ζωῆς διότι ὁ νόμος πληρούμενος οὐσιωδῶς μηδὲν καταργεῖται, δὲν αἵρεται, ἀλλὰ συνάμα ἀπαλλάττεται τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ τύπων, καὶ τείνει εἰς ἀποπνευμάτωσιν. Τὴν προσδευτικὴν ταύτην ἀρχὴν ἀναλαμβάνει ὁ Λουκᾶς ἐκθέτων τὴν ἑλληνικὴν πλευρὰν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἥτοι τὴν καθολικέυσιν αὐτοῦ δι' ἣν ἅπαντες ἀδικηρίτως ἐθνικοὶ τε καὶ Ἰουδαῖοι, εἶναι δεκτοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Αὕτη δὲ ἡ τάξις τοῦ πρὸς ἔρσιν τῆς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀποκλειστικότητος ἐναργῶς καταφαίνεται ἐκ τε τῶν συνεπείξεων τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῶν Σαμαρειτῶν, καὶ ἐκ τῆς ἐπαυξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν του, ἐφ' ὅσον ἐκτὸς τῶν δώδεκα, τῶν μελλόντων κρίνειν τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, προστίθενται καὶ ἕτεροι ἐξοδαρχοῦντα παριστῶντες τοὺς ἐξοδαρχοῦντα λαοὺς τῆς οἰκουμένης. Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ πλείστα ἄλλα χωρὶς τοῦ τρίτου εὐαγγελίου προσεπιθεσάμενοι τὴν εἰδικὴν ταύτην τάσιν τοῦ συγγραφέως. Τοιαῦτα δ' εἰσὶ π.χ. ἡ ἐν Κεφ. ΙΖ' 20—21, περιγραφὴ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ὡς ἐσωτερικῆς καὶ πνευματικῆς ἐπομένως δὲ ἀσυμβιβάστου πρὸς τὴν τῶν Ἑβραίων ἰδέαν περὶ τοῦ Μεσσίας μελλόντος δῆθεν νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸ κράτος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἡ ἀποβολὴ τῆς ἐκ τῶν ἔργων δικαιοσύνης ἐφ' ἣς ἐπαιδίδοντο οἱ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου συνήγοροι (ΙΖ' 7—10,) ἡ παραβολὴ τοῦ ἐλεήμονος Σαμαρείτου (Ι'. 25—37), ἡ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ (ΙΕ'. 11—32), ἡ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου (ΙΣ' 19—31). περὶ ἧς κατωτέρω θέλομεν διαλάβει κατ' ἑκτασιν.

Καθόλου δ' εἰπεῖν, ὁ Λουκᾶς περιστάνει τὴν πλευρὰν ἐκείνην τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἥτις ἀποτελεῖ τὰ ἀξιολογώτερα ἄρθρα τῆς τοῦ συνεταίρου του Πιπύλου χριστολογίας, καὶ χρησιμεύει ὡς προσδοποίησις καὶ ματάβασις εἰς τὸ τέταρτον Εὐαγγέλιον, τὸ ἑπικρον τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Ἐνταῦθα πλέον δὲν πρόκειται περὶ τῆς συγκεκριμένης πρακτικῆς ἐνεργείας τοῦ Κυρίου, δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, τοῦ νόμου καὶ τῆς πίστεως, τῆς ἐξ ἔργων δικαιοσύνης καὶ τῆς χάριτος δὲν πρόκειται πλέον ν' ἀναβιβάζωμεθα ἡρέμα ἀπὸ τῶν ἔργων πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ αὐτουργοῦ των, ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ ὑπεραίσθητικόν καὶ ἀόρατον· ἀλλ' ἀντιπρόσωπος νὰ καταδείνωμεν ἀπὸ τὰ ἄνω εἰς τὰ κάτω, ἀπὸ τὸ θεῖον καὶ ἀπόλυτον εἰς τὸ πεπερασμένον καὶ ἀνθρώπινον.— Τὸ οὐσιωδὲς ἐν τῷ τοῦ Ἰωάννου Εὐαγγελίῳ εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, εἶναι ἡ εἰς αὐτὸν τὸν ἐνσχυρωθέντα Λόγον ἀποκαλυφθεῖσα πλήρωσις τῆς χάριτος καὶ ἀληθείας, ἐν ᾗ ἄρδην ἀφαιρεῖται πᾶν ἀτελές, καὶ πεπερασμένον, πᾶν ἀρνητικὸν τοῦ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως δοθέντος νόμου. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ

μονογενοῦς Υἱοῦ εἶναι ἡ ἀπόλυτος πραγματοποίησις τῆς ἀπολυτρώσεως, ἡ ἄμεσος συγκοινωνία τῆς θεότητος μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ λόγος δ' ἐμφανισθεὶς ὡς ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ φωτός, κατ' ἀντίθεσιν τῆς σκοτίας καὶ τοῦ θανάτου, προσελκύει ἐν ἑαυτῷ ἅπαντας τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας καὶ διὰ τῆς πίστεως ταύτης τέκνα Θεοῦ γινόμενους. Ὅπως δ' εἰπεῖν ἡ πρόωγὴ ἀντίθεσις τοῦ νόμου καὶ τῆς πίστεως μετατρέπεται κατὰ τὴν μεταφυσικὴν ἔποψιν τοῦ Ἰωάννου, εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν δύο ἀρχῶν τῶν περιχορευτῶν τὸν ἡθικὸν καὶ ὕλικόν κόσμον, τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους· κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἀντίθεσιν ὁ θεὸς λόγος ἀντιπαλαίωσιν κατὰ τῆς ἀπιστίας τοῦ κόσμου καὶ ἐν αὐτῇ ταύτῃ δοξαζόμενος ἐπαναστρέφει εἰς τὴν ἀπόλυτον μεθ' ἑαυτοῦ ταυτότητα.

Ἐάν λοιπὸν ὁ Συγγραφεὺς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ αὐτοῦ συνεδουλεύετο δεόντως τὰς πηγὰς ἐξ ὧν ἤρυσθη τὴν βιογραφίαν του, ἐὰν ἐν τῇ εἰδικῇ φυσιογνωμίᾳ καὶ τῷ διακεκριμένῳ τύπῳ ἐνὸς ἐκάστου τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων ἀνεύρισκε τὰς διαφόρους στιγμὰς τῆς χριστιανικῆς ιδέας, ἡδύνατο ἴσως ν' ἀνεγείρῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασθὲν οἰκοδόμημα ἐπ' ἀσφαλές τῶν καὶ εὐρυτέρων βάσεων.

Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον. Ἀφοῦ ἅπασι ὁ Συγγραφεὺς ἔθεσεν ὡς ἀρχὴν τῶν θεωριῶν του τὴν ἄρνησιν πάσης ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, πάσης ἀμέσου ἐπιδράσεως τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τε τοῦ φυσικοῦ καὶ ἡθικοῦ κόσμου, εὐκόλως δυνάμεθα ἐντεθεῖν νὰ προεικάζωμεν πῶς ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθῇ τὰ περὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς πρώτης ἀγωγῆς τοῦ Ἰησοῦ· ὅποιον ὁρμαθὴν αὐθαιρέτων εἰκασιῶν ἔμελλε νὰ συρράψῃ ἀπολακτίζων ἱστορικὰς μαρτυρίας καὶ παραδόσεις, ἵνα ἐφαρμόσῃ τοὺς κοινούς νόμους τῆς ζωικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐπὶ τῆς ὑπερφυσικῆς ἐκείνης ὑποκειμενικότητος, ἥτις ἀδύνατον νὰ ὑπαχθῇ εἰς αὐτοὺς διεκρίως, χωρὶς ν' ἀπολέσῃ τὴν εἰδικὴν αὐτῆς σημασίαν καὶ δύναμιν, χωρὶς νὰ καταστῇ ἀσαφές τι, ἀόριστον καὶ ἀμορφον. Ἀλλ' ὅμως τὴν ἐκ τοῦ ἀκράτου ὀρθολογισμοῦ του ἐνίοτε πηγάζουσιν ἀνίαν καὶ φορτικότητα ἐπίσταται νὰ μετριάξῃ διὰ τῶν ψυχολογικῶν περιγραφῶν καὶ τῶν τεχνικῶν τοῦ ἐπινοήσεων.

«Ὁ Ἰησοῦς, λέγει, γεννηθεὶς ἐν Ναζαρέτ, πολὺ ἡνίκα τῆς Γαλιλαίας, ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τοῦ κοῖνου λαοῦ· Ἰωσήφ ὁ πατήρ του καὶ Μαρία ἡ μήτηρ του ἦσαν μετρίου καταστάσεως, ζῶντες ἐκ τῆς ἐργασίας των, μήτε ἐν εὐπορίᾳ, μήτε πάλιν ἐν ἀθλιότητι διάγοντες, ὡς οἱ πλείστοι τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ οἰκούντων.— Ἡ οἰκία τοῦ Ἰωσήφ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πολὺ ὁμοιάζε μετὰ τὰ πτωχικὰ ἐκεῖνα ἐργαστήρια, τὰ ὑπὸ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς θύρας φωτιζόμενα, ἅτινα ἐκπληροῦσι χρεῖαν ἐνταυ-

» τῶ ἐργαστηρίου, μαγειρείου καὶ κοιτῶνος· ὧν τὰ
» σκεύη περιορίζονται εἰς ψάθον, ὀλίγα προσκερά-
» λια κατὰ γῆς ἐρρίμμενα, ἐν ᾗ δύο ἀγγεῖα ἐξ ἀρ-
» γίλου καὶ εἰς κιβώτιον κεχρωματισμένον. »

Κατόπιν δὲ διαλαμβάνων καὶ περὶ τῆς πρώτης ἀ-
γωγῆς τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸ σύνθημα τῶν ὀρθολογιστι-
κῶν ἀρχῶν του, ὑποθέτει μὲν ὅτι ἐδιδάχθη τὴν ἀνά-
γνωσιν καὶ γραφὴν κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν μέθοδον, ἣ
τις συνίσταται νὰ ἐπαλαμβάνῃ εὐρύθμως τὰς λέξεις
ὁ πᾶς μετὰ τῶν ἄλλων συμμαθητῶν του μέχρις οὗ
ἀποστηθίσῃ τὸ μάθημα διστάζει ὅμως ἂν ἐνόει ὀρθῶς
τὰ Ἑβραϊκὰ συγγράμματα εἰς τὸ πρωτότυπον. Ἡ πά-
τριος φωνὴ τοῦ Ἰησοῦ ἦτον ἡ συριακὴ διάλεκτος με-
μιγμένη μετὰ τῆς Ἑβραϊκῆς ἥτις τότε ἐλαλεῖτο ἐν
τῇ Παλαιστίνῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Κ. Ρενάν καλῶς ἐγί-
νωσκεν ὅτι ὅσονδ' ἔπαιε μεγαλοφυὲς καὶ ἂν ὑποτεθῇ
τὸ ἄτομον, ἀνάγκη ὅμως νὰ ἐπιρροεῖται κατὰ τὸ
μᾶλλον ἢ ἥττον ὑπὸ τῶν ἐπικρατουσῶν ἰδεῶν τῆς
ἐποχῆς καὶ τοῦ ἔθνους του, ἐπόμενον ἦτο διεξερχό-
μενος τὴν τάξιν τῶν ἰδεῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀνε-
πτύχθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ πρὸ πάντων ἐξαίρων τὰς ἀπο-
καλυπτικὰς ἐκείνας θεωρίας τοῦ Δανιὴλ καὶ τοῦ
Ἐνώχ, αἵτινες κατ' αὐτὸν ἐκυκλοφόρουσαν τότε εἰς τὴν
φαντασίαν ἀπάντων, ἐπόμενον ἦτο, λέγω, νὰ ὑπο-
θέτῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰησοῦ πρωτῶς ἀναπνεύσασαν
τὴν αὔραν τοιούτων ἰδεῶν, οἷαι κατ' ἐκείνην τὴν ἐπο-
χὴν ἐπεπόλλαν ἐπὶ τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς Παλαι-
στίνης. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸν σκοπὸν του συνέτεινον
καὶ αἱ περὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ κλίματος θεωρίαι τοῦ
Μοντεσκίου καὶ τοῦ Ἑρδέρου, ἐπόμενον ἦτο νὰ ὑπο-
θέσῃ ὅτι δραστηκῶς ἐπενήργησεν εἰς τὴν διάπλασιν
τοῦ Ἰησοῦ καὶ αὐτὸ τὸ κλίμα τῆς Ναζαρέτ, ἥτις τὰ
ὄρη, ἡ θάλασσα, ὁ κραινόχρους οὐρανός, ἦσαν δι'
αὐτὸν τὸ βέβαιον σύμβολον, ἡ διαφανὴς σκιά ἀο-
ράτου κόσμου καὶ καιροῦ οὐρανοῦ (σελ. 56.). —
*Ἐνταῦθα εὗρισκε τὸν αὐράνιον του Πατέρα ἐν τῷ
μέσῳ χλοερῶν λοφίσκων καὶ διανγῶν πηγῶν, με-
ταξὺ πολυαριθμῶν γυναικοπαίδων, αἵτινα ἀγαλ-
λόμενα καὶ ἡδοντα τὸν ἀγγελικὸν ἔμρον προσεδό-
κων τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἰσραήλ.* (σελ. 70.).

Τοιοῦτον λοιπὸν εἶναι σύλληψιν τὸ αἰσθηματι-
κὸν μυθιστόρημα, ὅπερ ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς πλα-
στουργοῦ φαντασίας του ἐπενόησεν ἐν τοῖς πρώτοις
κεφαλαίοις τοῦ συγγράμματός του ὡς ἀντικατάστα-
τον τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου ἰδανικοῦ τῆς ἐνσαρκώσεως
ἐκείνης τοῦ ὑπερουσίου Λόγου καὶ Λυτρωτοῦ τῆς
ἀνθρωπότητος, ἐφ' ἧς ὡς ἐπὶ ἀκραδάντου ἀγκύρας
ἐπερείδονται οἱ περιπαθέστεροι πόθοι τῆς καρδίας,
καὶ αἱ ζωτικώτεραι ἐλπίδες τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως.

Ἀλλὰ, τίς ἡ ἀνάγκη νὰ ματαιοπονῶμεν ἐπιχει-
ροῦντες σπουδαίαν ἀνασκευὴν τοῦ μέρους τούτου τῆς
συγγραφῆς τοῦ Κ. Ρενάνος, ἐνθα οὐδὲν ἄλλο ἀπαν-

τάται εἰ μὴ σεῖρά ἐπιπλάστων γεγονότων ἐπιτη-
δεῖως ἐξυφανθέντων δι' εὐφυῶν συνδυασμῶν καὶ με-
μελετημένης περιτεχνήσεως· ἃς προδῶμεν μᾶλλον
ἐπὶ τὰ πρόσω, ἃς ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν
εἰς αὐτὸ τὸ οὐσιωδέστερον μέρος τῆς βιογραφίας του,
εἰς αὐτὴν τὴν ἔκθεσιν τοῦ πρακτικοῦ καὶ δημοσίου
βίου τοῦ Ἰησοῦ, ἥτις, φέρουσα μεθ' ἑαυτῆς πρωτο-
τυπίαν τινὰ ἰδιόρρυθμον, παρέχει ἡμῖν τὸ ἐνδύσιμον
ἵνα, τοποθετηθέντες ἐπὶ τοῦ κεντρικωτέρου σημείου
τῶν ἰδεῶν τοῦ συγγραφέως, κατοπτρεύσωμεν ἐνταῦ-
θεν τὴν ὅλην αὐτῶν περιφέρειαν καὶ σταθμίσωμεν
δεόντως τὴν βαρύτητα τῶν ἐπιχειρημάτων του.

Διὰ τίνων λοιπὸν σκέψεων ἤρχισεν ὁ Ἰησοῦς τὸ
προφητικὸν αὐτοῦ στάδιον· τίς ἡ πορεία ἦν ἡ διά-
νοια αὐτοῦ διεχάραξεν ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου
τοῦ βίου του; Τίς ἡ προαδευτικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἰ-
δεῶν του μέχρι τῆς ὀριστικῆς αὐτῶν μορφῆς καὶ δικ-
τυπώσεως; Τοιαῦτα ζητήματα προτείνας ἑαυτῷ ὁ
συγγραφεὺς ἀπαντᾷ κατὰ πρῶτον ὅτι ὑψηλὴ τις ἔν-
νοια τῆς θεότητος ὑπῆρξε τρόπον τινὰ ἡ ἀρχὴ πά-
σης τῆς ἰσχύος τοῦ Ἰησοῦ. « Ὁ Ἰησοῦς, λέγει, συν-
» αἰσθάνεται ἐν τοῖς ἐνδομήχοις αὐτοῦ τὸ θεῖον· δὲν
» λαμβάνει ὀπτασίαν, δὲν συνδιαλέγεται πρὸς τὸν
» θεὸν ὡς πρὸς τινα ἐκτὸς αὐτοῦ ὄντα. Αἰσθάνε-
» ται ἑαυτὸν μετὰ τοῦ θεοῦ, καὶ ὅ,τι λέγει περὶ
» τοῦ πατρὸς του τὸ ἐξάγει ἐκ τῶν μυχῶν τῆς
» καρδίας του. Ζῇ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Θεοῦ ἀδια-
» λαίπτως μετ' αὐτοῦ συγκοινωνῶν· δὲν τὸν βλέπει,
» ἀλλὰ τὸν συναισθάνεται· δὲν ἔχει ἀνάγκην βρον-
» τῆς καὶ φλεγομένης βάρους, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἡ ἀπυ-
» καλυπτικῆς Θυέλλης, ὡς ὁ Ἰωβ, ἡ μαντείου, ὡς
» οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος, ἡ δαιμονίου, ὡς ὁ
» Σωκράτης, ἡ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ, ὡς ὁ Μωά-
» μεθ ». Ἀλλὰ σημειούσθω ἐν παρέδῳ ὅτι ὁ συγ-
γραφεὺς ἕνεκα τῶν διαλεκτικῶν του τάσεων πολ-
λάκις αἰφνης μεταπίπτει ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο
ἄκρον καὶ ἀναίρει πλάγιως μετὰ ταῦτα ὅ,τι προη-
γουμένως ἐφαίνετο καταφάσκων. Ὅθεν καὶ ἐπὶ τῆς
προκειμένης περιπτώσεως ἀσφαλῶς θέσας τὰς πρῶ-
τας ἀρχὰς τῆς τοῦ Ἰησοῦ θεότητος, ἀντὶ τοῦ νὰ ἐμ-
μείνῃ εἰς ταύτας προβαίνων εἰς ἑτι ἀκριθέστερον
προσδιορισμὸν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῶν καὶ ἐξάγων τὰς
λογικὰς συνεπαίτας των, ἐξ ἀπροόπτου μεταβάλλε-
ται παλινωδῶν. « Ὁ Ἰησοῦς, λέγει, οὐδέποτε προφέρει
» τὴν βλάσφημον ἰδέαν ὅτι εἶναι θεός. Ἰσως ἀπ' ἀρ-
» γῆς ἐθεώρει ἑαυτὸν πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν σχέ-
» σιν υἱοῦ πρὸς πατέρα· εἰς τοῦτο συνίσταται ἡ
» μεγίστη πρωτοτυπία του. »

Πλὴν οὐδὲν τὸ ξενίζον ἂν ὁ Συγγραφεὺς πραγμα-
τευόμενος τοιούτου εἶδους ζητήματα περιπίπτει εἰς
δισταγμοὺς καὶ ἀντιλογίας· διότι καθὼς κεκηρυγμέ-
νος πολέμιος τῆς μεταφυσικῆς καὶ θεωρητικῆς ἐπι-

στήμης αποπειράται δι' αίσθητικῶν εἰκόνων καὶ πα-
χυλῶν παραστάσεων νὰ προσδιορίσῃ τὴν σχέσιν τοῦ
υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· ἀπεναντίας ἂν συνδιαλλατ-
τόμενος μετὰ τῆς ἐπιστήμης τοῦ Πνεύματος ἐλάμ-
βανε τὸν κόπον νὰ μελετήσῃ ἐμβριθῶς τὴν σχέσιν
ταύτην, ἵσως ἐνδεὶ τὴν μεταφυσικὴν ταύτην ἀλή-
θειαν, ὅτι ἀνάγκη πᾶσα τὸ γενικὸν (ὁ Θεὸς, ὁ Πα-
τήρ) ν' ἀντικειμενίζηται εἰς τὸ μερικόν (τὸ πεπε-
ρασμένον, τὸν υἱόν), ἐκ τούτου δὲ πάλιν νὰ ἐπανα-
κάμπῃ εἰς ἑαυτὸν ὡς πνεῦμα ἀπόλυτον· ὅτι ἐνθ' ἂν
ἄρ' ἐνὸς ἡ συνείδησις τοῦ Θεοῦ πραγματοποιεῖται ἐν
τῇ τοῦ Ἰησοῦ ὡς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἂν' ἑτέρου ἡ τοῦ
Ἰησοῦ πραγματοποιεῖται ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ, ὡς Πα-
τρός.— Ἀλλὰ πῶς δύναται νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν κα-
τάληψιν τῶν θεωριῶν τούτων ὅστις ἀπεφάσισε νὰ
ἐκφράξῃ τὰ ὅσα εἰς τὰ δόγματα τῆς πίστεως καὶ
τῆς ἐννοίας τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης; ὅστις πέποιθεν
εἰς μόνας τὰς αἰσθηματικὰς ἐντυπώσεις ἢ δημῶδεις
προκαταλήψεις τοῦ ὡς ἱκανὰς νὰ τὸν μυσταγωγήσω-
σιν εἰς τὰ διαδραματικώτερα στοιχεῖα τῆς θείας ἀπο-
κλύψεως;

« Αὕτη δὲ ἡ περὶ τῆς πατρότητος τοῦ Θεοῦ σχη-
ματισθεῖσα ἰδέα φέρει τὸν Ἰησοῦν, ἐξακολουθεῖ ὁ
συγγραφεὺς, εἰς τὴν ἐξαγωγήν τῆς θαυμασίας ἡ-
θικότητος· διότι ἐντεῦθεν ἀνυψούμενος εἰς τὴν ἰ-
δέαν τῆς παγκοσμίου πατρότητος τοῦ Θεοῦ, θε-
μελιοῖ τὴν ὑπερτάτην παρηγορίαν, τὴν καταφυγὴν
εἰς τὸν πατέρα ὃν ἕκαστος ἔχει ἐν τῷ Οὐρανῷ.
Τὸ δὲ ὄνομα, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς ἐξελέξατο πρὸς δῆ-
λωσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἦν αἱ ἰδέαι τοῦ ἐμελλον-
τος νὰ ἐπενέγκωσιν εἰς τὸν κόσμον, ἦν Βασιλεία τοῦ
Θεοῦ, ἡ Βασιλεία τοῦ Οὐρανοῦ, ὄνομα, ὅπερ ἐ-
λήφθη ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ ». (σελ. 78).

Ἐνταῦθα δὲ ὑποθέτω ὁ συγγραφεὺς ὅτι τὸ ὄνομα
τούτο δὲν ἔχει πάντοτε διὰ τὸν Ἰησοῦν τὸ αὐτὸ ση-
μαίνον, ἀρχεῖται διακρίνων διαφόρους μεταβολὰς
ἰδεῶν κατὰ καιρὸν ἐπελθούσας ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Ἰη-
σοῦ παριστάντος αὐτὰς διὰ τοῦ αὐτοῦ ὄρου, διὰ τῆς
αὐτῆς ἐκφράσεως.

Ὁ Ἰησοῦς (λέγει) τῶν πρώτων ἡμερῶν, ἡμερῶν
ἀγνῶν καὶ ἀταράχων, ἐν αἷς ἡ φωνὴ τοῦ Πα-
τρός του ἀντήχει ἐν τῇ καρδίᾳ του δι' ἧχος κα-
θαρωτέρου, ἢν ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀληθοῦς βασι-
λείας τοῦ Θεοῦ, τῆς βασιλείας τῶν ταπεινῶν καὶ
πρῶτων. Τότε, ὀλίγους μῆνας, ἵσως δὲ καὶ ἐν ἑ-
τος, ὁ Θεὸς τῷ ὄντι κατέκει ἐπὶ τῆς γῆς (σελ.
80). Τὴν δὲ διδασκαλίαν του ταύτην περιέκλειεν
ἐντὸς συντόμων καὶ ἐμφαντικῶν ἀξιωματίων, ἐξ
ἧν τὰ μὲν εὐρίσκοντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Γραφῇ τὰ
δὲ ἦσαν γνωμικὰ μεταγενεστέρων σοφῶν. Ἀλλ' ἐγ-
χαράττων ἐν αὐτοῖς πνεῦμά τι ὑπέρτερον καὶ προ-
φέρων αὐτὰ διὰ βαθύτης κατανύξεως τὰ ἀνεκαί-

νίζεν.— Ἡ Εὐαγγελικὴ ἠθικὴ, καὶ τοι συγκειμένη
σχεδὸν ἅπασα ἐξ ἀρχαιτέρων γνωμικῶν, ὑφί-
σταται ὁμοῦς ὡς τὸ ὑψηλότερον δημιουργημα
τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ὁ λαμπρότερος κώ-
δὲξ τῆς τελείας ζωῆς, οἷον οὐδεὶς ποτε ἠθικολό-
γος συνέταξεν. Εἰσέρχεται οὖν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν
κόσμον φέρων ἰδέαν τινὰ πάντη νέαν, τὴν ἰδέαν
μίας λατρείας βασιζομένης ἐπὶ τῆς καθαρότητος
τῆς καρδίας καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀδελφότη-
τος. Τοιοῦτον λοιπὸν ἦτο τὸ ἰδανικόν, κατὰ τὸν
Κ. Ρενάνον, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς συνέλαβεν ἐν τῇ πρώτῃ
περίοδῳ τοῦ βίου του.

« Κατόπιν δὲ ἡ παρ' Ἰωάννη τῷ Βαπτιστῇ δεκ-
τριότης του, διὰ τῆς ῥοπῆς μᾶλλον τοῦ φυσικοῦ
τοῦ πνεύματος ἢ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Βαπτι-
στοῦ ὠρίμασε πολὺ τὰς ἰδέας του περὶ τῆς βασι-
λείας τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπὸ τούτου τὸ σύνθημά του εἶ-
ναι τὰ Εὐαγγέλια ἦτοι ἡ ἀγαθὴ ἀγγελία ὅτι ἤγ-
γικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τούτου ὁ Ἰησοῦς
δὲν εἶναι μόνον ὁ θελκτικὸς ἠθικολόγος ἐγκλειῶν
ἐντὸς τινῶν ζωντῶν καὶ συντόμων ἀξιωματίων ὑ-
ψηλὰ μαθήματα· ἀλλ' εἶναι ὁ ἔξοχος ἐπαναστά-
της, ἀποπειρώμενος ν' ἀνακαινίσῃ ἐκ βάθρων τὸν
κόσμον καὶ νὰ θεμελιώσῃ ἐπὶ τῆς γῆς τὸ συλκα-
ρθὲν σχέδιον (σελ. 116). — Ἡ ἐπανάστασις ἦν
προϋτίθετο ἦν ὅπωςδήποτε ἠθικὴ· ἀλλ' οὐδέπω
εἶχε καταντήσῃ νὰ ἐμπιστευῇται διὰ τὴν ἐκτέ-
λεσίν της εἰς τοὺς ἀγγέλους καὶ τὴν ἐσχάτην
σάλπιγγα· ἤθελε νὰ ἐνεργῇ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων,
καὶ διὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἰδέα του ἦν βεβαίως
συγκεχυμένη, καὶ εὐγενές τι αἶσθημα μᾶλλον ἢ
ὠριμμένος σκοπὸς τὸν ὦθει εἰς τὸ ὑψηλὸν ἔργον,
ὅπερ δι' αὐτοῦ ἐπραγματοποιήθη, εἰ καὶ πάντη
διαφόρως παρ' ὅτι αὐτὸς διανοεῖτο (σελ. 121).
Ἀλλ' εἰς τίνας ἀπευθύνεται, εἰς τίνας πέποιθεν
ὅτι θέλουσι θεμελιώσῃ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ;
Οἱ θεμελιωταὶ αὐτῆς ἔσονται οἱ ἄπλοὶ ἄνθρωποι.
Ὅχι πλούσιοι, ὄχι σοφοί, ὄχι ἱερεῖς ἀλλὰ γυναῖ-
κες, δημόται ταπεινοί, παιδιὰ. Τὸ μέγα σημεῖον
τοῦ Μεσσίας εἶναι ἡ ἀγαθὴ ἀγγελία ἡ εἰς τοὺς
πτωχοὺς εὐαγγελιζομένη (σελ. 128). Κατανοή-
σας δὲ προῤῃμῶς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἡ μεγάλη κοινωνία
τῆς ἐποχῆς του οὐδόλως ἤθελε συγκατατεθῆναι νὰ
εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς
ἀπλοῦς. Ἐδίδασκε λοιπὸν ὅτι ἡ βασιλεία τῶν
πτωχῶν ἤγγικεν (σελ. 178)· ὅτι μόνον οἱ πτω-
χοὶ θέλουσι σωθῆναι ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀνή-
κει εἰς τὰ παιδιὰ ὅτι ὁ οὐράνιος πατήρ ἀπεκά-
λυψε νηπίοις κ.τ.λ. » (σελ. 192). Τοιαύτη λοι-
πὸν εἶναι ἡ δευτέρα φάσις τῶν ἰδεῶν τοῦ Ἰησοῦ περὶ
τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

« Ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὗται ὤφειλον ἐπὶ τέλους ὡς

» διατείνεται ὁ Κ. Ρενάν, νὰ λάβωσιν ἐν τῇ διανοίᾳ
 » τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὀριστικόν τινα τύπον ὃν ἐσχημάτισεν
 » ἔκ τῶν ἀποκαλυπτικῶν ὀπτασιῶν τοῦ Δανιὴλ καὶ
 » τοῦ Ἐνώχ, πιστεύων ὅτι ἡ ἐνεστῶσα τῆς ἀνθρωπώ-
 » τητος κατάστασις προσεγγίζει εἰς τὸ τέλος της· ὅτι
 » τὸ τέλος τοῦτο θέλει εἶσθαι δεινὴ ἐπανάστασις, ἀ-
 » γωνία ὁμοιάζουσα μὲ τὰς ἐν τῷ παλαιῷ ὠδίναι·
 » παλληγιγενεσία, ἥς προκηρηνθῶσονται φανερά δυ-
 » στυχήματα καὶ παράδοξα φαινόμενα. Καὶ τότε φα-
 » νησεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ
 » ὄψονται αὐτὸν ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐ-
 » ρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Καὶ ἀ-
 » ποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος
 » φωνῆς μεγάλης καὶ ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς
 » αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων ἀπ' ἄκρας οὐρα-
 » νῶν ἕως ἄκρας αὐτῶν. (Ματ. ΚΔ'. 3 καὶ ἐφεξ.).
 Ἀλλ' ἐὰν ἐρωτήσωμεν τὸν Συγγραφεᾶ, πότε ὁ Ἰησοῦς
 συνέλαβε τὴν πίστιν ταύτην; μᾶς ἀπαντᾷ ὅτι·
 « κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ βίου του ἐπί-
 » στευεν ὅτι ἡ βασιλεία αὕτη ἐμελλε νὰ πραγμα-
 » τοποιηθῇ ὕλικῶς δι' ἀποτόμου ἀνακαινίσεως τοῦ
 » κόσμου (σελ. 79.)· περίοδον, καθ' ἣν δὲν ἦτο
 » πλέον ὁ χαρίεις καὶ εὐθυμὸς ἡθικολόγος τῶν πρώ-
 » των ἡμερῶν, ἀλλ' ὁ μελαγχολικὸς γίγας ὃν βαθύ-
 » τι προαίσθημα ἀπέσπα ἐπὶ μάλλον καὶ μάλλον
 » ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος (σελ. 312)· καθ' ἣν, ἐν τῇ
 » παραφορᾷ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του, ἐν τῇ ἐνδομύχῳ
 » ἀγωνίᾳ καὶ ταρχῇ του, ἡ μεγάλη ὀπτασία τῆς βα-
 » σιλείας τοῦ Θεοῦ ἐξαστράπτουσα πρὸ τῶν ὀφθαλ-
 » μῶν του ἐνεποίηε αὐτῷ σκοτοδινίαν. » (σελ. 318).

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων λοιπὸν συνάγεται ὅτι ὁ Κ.
 Ρενάν διακρίνων διαφόρους φάσεις καὶ μεταβολὰς
 τῶν ιδεῶν τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ
 ὑποθέτει ὅτι τὴν περὶ τῆς καθαρᾶς λατρείας καὶ
 πνευματικῆς ἀπελευθερώσεως ὑψηλὴν διδασκαλίαν
 του διεδέχθη ἡ δημοκρατικὴ τάσις του πρὸς ἐγκαθι-
 δρυσιν τῆς βασιλείας του διὰ τῶν πτωχῶν καὶ ἀ-
 δυνάτων, ταύτην δὲ ἐπὶ τέλος ἡ πεποιθήσις του
 εἰς τὴν μετ' ἀγγέλων καὶ σάλπιγγων ἐπὶ τῶν νε-
 φελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐνδοξὸν ἔλυσίν του.

Δὲν πρέπει ὅμως ἐνταῦθα νὰ παραλείψωμεν ὅτι ὁ
 Συγγραφεὺς κατὰ τὴν συνήθη του ἀστάθειαν παλι-
 νρῶν καὶ μεταβαλλόμενος πλαγίως πως ἀνακινεῖ
 τὰ πρώην τεθέντα, ἀντικαθιστὰς εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ
 ὑποθεθείσαν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ιδεῶν τοῦ
 Ἰησοῦ τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ του ταυτόχρονον συνύπαρξιν
 αὐτῶν, καὶ τοι προφανῶς πρὸς ἀλλήλας ἀντικειμέ-
 νων. « Ἄπασι, λέγει (σελ. 271), αὐταὶ αἱ ἐννοιαί
 » ὑπῆρξαν, ὡς φαίνεται, ταυτόχρονως ἐν τῇ τοῦ Ἰ-
 » ησοῦ συνειδήσει. Ἡ τῆς ἐγκαθιδρύσεως ὁμῶς τῆς
 » βασιλείας τῶν πτωχῶν μέλλει νὰ μὴ ἐφείλκυσεν
 » ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν προσοχὴν του. Τὰς δὲ δύο

» ἄλλας φαίνεται ὅτι πάντοτε διετήρησε ταύτο-
 » χρόνως ὡς δύο μέρη τοῦ σχεδίου του ἀμοιβαίως
 » συνυποστηριζόμενα (σελ. 271—2). »

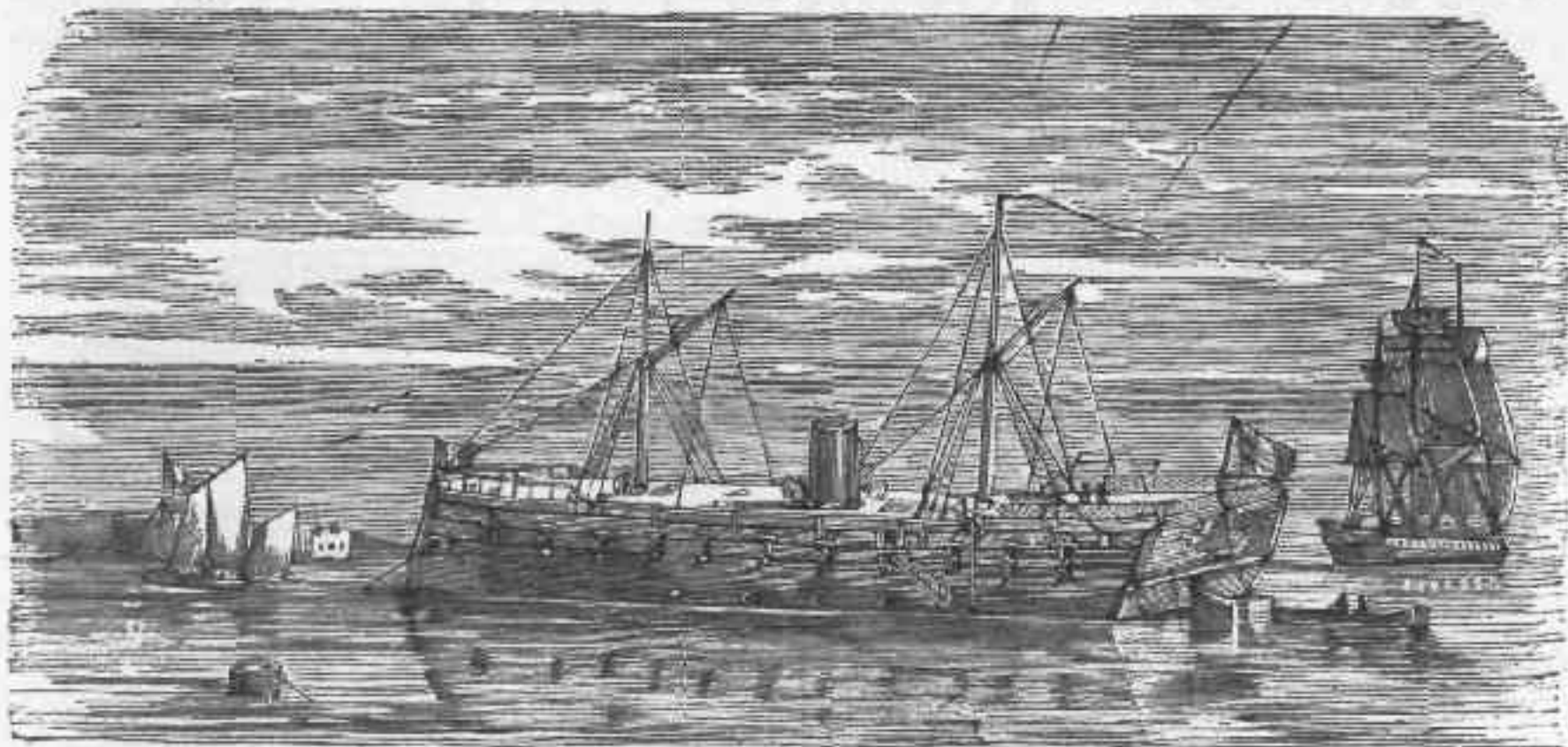
Ἀλλὰ πρὸς ἐξέλεγχιν τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων τοῦ
 Κ. Ρενάνος προθέτομεν τὸ ἐφεξῆς ἐρώτημα· ἐξάγε-
 ται ἄρα γε ἐξ αὐτῶν τῶν πηγῶν τῆς βιογραφίας
 τοῦ Ἰησοῦ ἐξ αὐτῆς τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ
 Ἰησοῦς ἐπήνεγκε μεταβολὰς εἰς τὸ σχέδιόν του ἀν-
 ποτε συνέλαβε σχέδιον ὅτι τὴν περὶ τῆς βασιλείας
 τοῦ Θεοῦ θεμελιώδη ιδέαν του ὅπωςδῆποτε εἴτε
 διαδοχικῶς εἴτε ταυτόχρονως ἐξελάμβανε κατὰ δια-
 φόρους σημασίας ἢ ἀπεναντίας ὅτι κατὰ πάσας τὰς
 περιόδους τοῦ βίου του, παρ' ἅπαν τὸ βραχὺ διά-
 στημα τῆς ἐν τῷ κόσμῳ παρεπιδημίας του ἕνα μό-
 νον σκοπὸν προὔτιθετο, μιᾶς μόνης ιδέας τὴν πραγ-
 ματίωσιν ἐπεδίωκεν;

Ἀπαντῶντες λοιπὸν πρὸς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, πα-
 ρατηροῦμεν πρῶτον ὅτι ἡ ἐννοία τοῦ σχεδίου δύνα-
 ται μὲν νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀλλ' οὐχὶ
 καθ' ἣν ἐννοίαν ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τοὺς μεγάλους
 ἄνδρας, διότι ὁ μέγας ἀνὴρ ἐμπορεῖται μὲν ὑπὸ ὑ-
 ψηλοῦ τινος αἰσθήματος συλλαμβάνει οἶοναί κατ' ἐμ-
 πνευσιν μεγαλουργόν τι σχέδιον, καὶ ἀφοσιῶται ὁ-
 λοσχερῶς εἰς τὴν ἐκτέλεσίν του, ἀλλ' ἀδυνατεῖ καὶ
 νὰ δώσῃ λόγον τοῦ κατέχοντος αὐτὸν αἰσθήματος
 ἀδυνατεῖ νὰ προὑπολογισθῇ τὰς ἐν αὐτῷ ἐγκρυπτο-
 μένας ἀπωτάτας συνεπειὰς ἀδυνατεῖ νὰ προῖδῃ ἅ-
 πασαν τὴν σειράν τῶν ἐκ τούτου πηγάζοντων ἀπο-
 τελεσμάτων ὧν ἡ ἀκριβὴς στάθμισις ἀνήκει εἰς τὴν
 ἱστορίαν, εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, οἵτινες παλιν-
 δρομικῶς ἀνατρέχουσιν εἰς τὰς ἀρχικὰς αἰτίαις τῶν
 γεγονότων· καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην ὁ μέγας ἀ-
 νὴρ ὀρθῶς ἀποκαλεῖται ὄργανον τῆς προνοίας, διότι
 κυρίως δὲν ἐκτελεῖ ἰδίους αὐτοῦ σκοποὺς, ἴδια αὐ-
 τοῦ σχέδια, ἀλλὰ σκοποὺς καὶ σχέδια ὑπερτέρως τι-
 νὸς δυνάμεως, χωρὶς νὰ ἔχῃ δικυγὴ συνείδησιν τῆς
 ὅλης περιφερείας, τῆς ὅλης ἐκτάσεως τῶν ἐν αὐτοῖς
 ἐγκειμένων συνεπειῶν. Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ τοῦτο δὲν ἀ-
 ληθεύει καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ. Διότι οὗτος κέντηται
 ἐκ τῶν προτέρων καθαρὰν καὶ διακεκριμένην συνεί-
 δησιν τῆς ἐμπνεύσεως αὐτὸν ιδέας, τὴν ἐπιδιώκει
 ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μετ' ἐπιμονῆς καὶ σκοπι-
 μότητος, ἐξεικονίζει τὰ μέλλοντα ἀποτελέσματα
 τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας μὲ τρόπον
 σκληρὸν μὲν καὶ παλλάκις ἀκατάληπτον εἰς τοὺς ἀ-
 κροατὰς του, ἀλλὰ, προϊόντας τοῦ χρόνου, κατα-
 στάντα σαφῆ καὶ εὐδιάγνωστον. Καὶ μετὰ τῆς αὐ-
 τῆς ἐναργείας, μεθ' ἧς προγινώσκει τὴν ἱστορικὴν
 τῶν γεγονότων ἀνάπτυξιν, ἐννοεῖ καὶ τὸ παρελθὸν
 καὶ τὰς σχέσεις του πρὸς τὸν Μωσαϊκὸν νόμον καὶ
 τοὺς προφῆτας. Καθόλου δ' εἰπεῖν ὅτι μετὰ ταῦτα
 ἐγνώσθη διὰ τῆς πείρας τῶν αἰώνων, τοῦτο παρὶ-

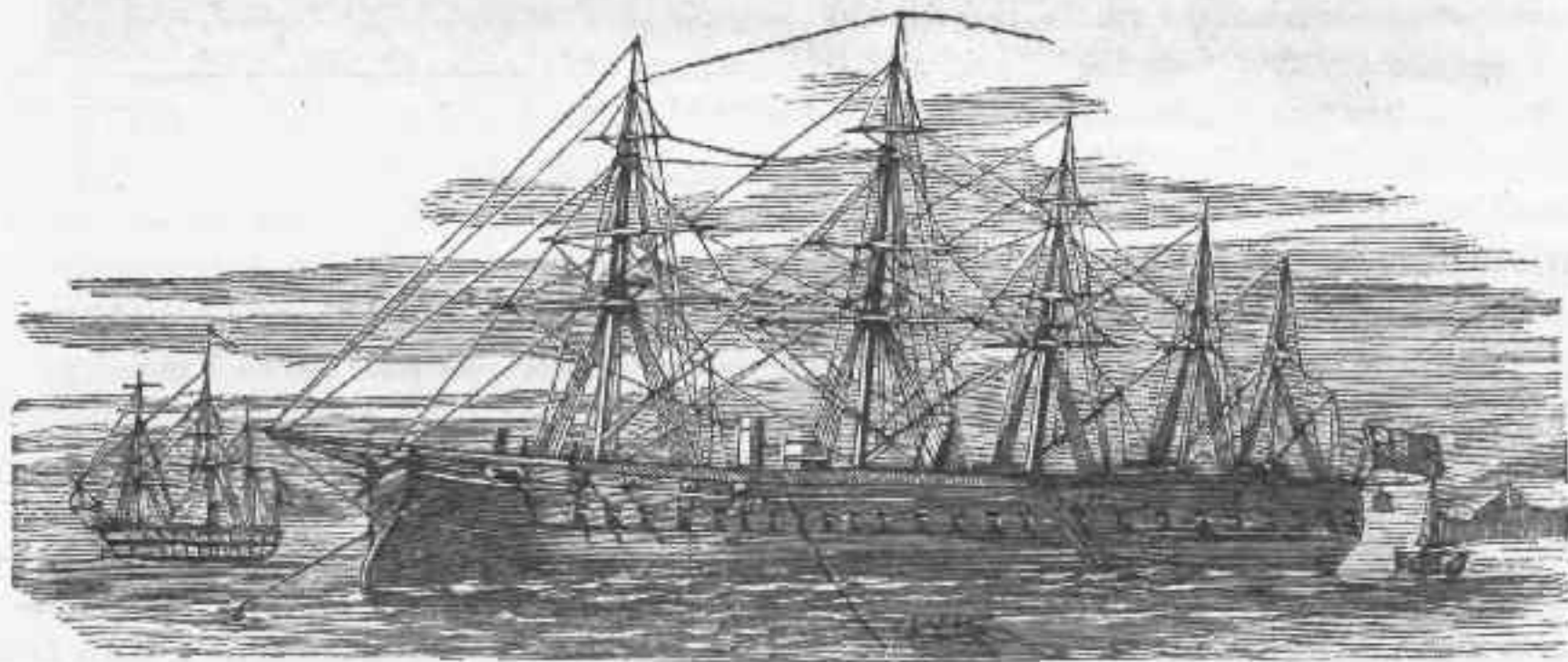
σταται διαυγές πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, καὶ θετικῶς προλέγει τοὺς ὅρους τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς βασιλείας του, οἵτινες ἐν τῇ ἱστορίᾳ εὐρίσκουσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐρμηνείαν καὶ ἐπαλήθευσιν.

(Ἔπεται συνέχεια.)

σαν μετὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1862 εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν· χερσαῖοι ὑπουργοὶ διέταξαν νὰ ξεσθῇ ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἐν Πόρῳ Ναυστάθμου, ἐπὶ ὅθωνος ὡκοδόμηται, ὁμολογοῦντες οὕτω καὶ αὐτοὶ ὅτι τὸ ἔργον ἐτίμα τὸν τότε βασιλεύοντα — ἀλλὰ ὅν εἰσηκούσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπαξίως διευθύνοντος

Ζαΐγῶν, θωρακοφόρον πλοῖον τῆς Γαλλίας.

Μινώταυρος, θωρακοφόρον πλοῖον τῆς Ἀγγλίας.

ΘΩΡΑΚΕΣ ΚΑΙ ΤΗΛΕΒΟΛΑ.

Καὶ περὶ μὲν θωράκων τί ἂν εἴποι τις συμφέρον εἰς κράτος μηδὲ μίαν τεθωρηγμένην καννονιοφόρον νὰ ἐξαρτύσῃ δυνάμενον καὶ χερσαίους τοὺς ὑπουργοὺς τῶν ναυτικῶν κεκτημένον. Πάντες ἐνθυμοῦνται, διότι τὸ πρᾶγμα πρόσφατον, ὅτι χερσαῖοι ὑπουργοὶ καθιερώθη-

τὸν Ναύσταθμον — χερσαῖοι ὑπουργοὶ ὑπέσχοντο θωρακοφόρον στολίσκον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνέξοδον σχεδόν. Χερσαῖοι ὑπουργοὶ θέλουσιν ἀνεγείρει τὸ ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος κλέος, καὶ εἰκότως· μή γὰρ πρόκειται περὶ ἄλλου ἢ περὶ ξυλίνων τειχῶν;

Οἱ ἐν Ἀθήναις ἐθαύμασαν πάντες τὸ ἐν Πειραιεὶ ἐλλιμενίζον θωρακοφόρον τῆς Ἀγγλίας πλοῖον· τοιοῦτον περίπου σχῆμα ἔχουσιν